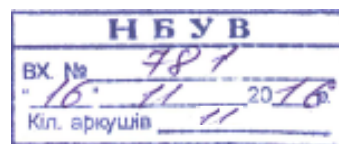

ВІДГУК

*офіційного опонента на дисертацію А.М. Зоряної
«Документний потік перекладів українською та з української мови як
відображення процесів міжкультурної комунікації»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій
за спеціальністю
27.00.02 – документознавство, архівознавство*

Із-поміж важливих тем у сучасному документознавстві, що потребують виваженого, об'єктивного висвітлення, фахівці справедливо вказують на документні потоки як соціокультурне, комунікаційне явища. Попри численні студії, що з'явилися останнім часом в Україні (наприклад, праці А.А. Соляник, С.Г. Кулешова, Н.М. Кушнарєнко, М.Б. Шатрової, Г.М. Швецової-Водки та ін.) і за кордоном (Р. Абраміцький, С. Балаєр, К. Баррінгтон, К. Вернер, Дж. Гейлброн, М. Ковач, Ж. Шапіро та ін.), залишається чимало нерозв'язаних загальних і спеціальних питань, зокрема тих, що стосуються динаміки, руху документів залежно від внутрішніх і зовнішніх чинників. У цьому контексті неабиякий інтерес представляють *переклади*, що є важливим засобом міжкультурної комунікації. Тому обрана дисертанткою тема не лише актуальна в теоретичному аспекті, але і з точки зору вивчення досвіду створення й функціонування перекладів у науково-практичному значенні.

Актуальність теми дисертації засвідчують сучасні процеси глобалізації, інтеграції, інтернаціоналізації, що зробили важливою й необхідною взаємодію в міжкультурному середовищі суспільств, держав, людини. Одним із важелів міжмовного спілкування, розвитку та зміцнення міжнародних зв'язків є переклади як ефективний засіб у практиці спілкування культур. Погоджуємося з А.М. Зоряною, що вивчення документних потоків перекладів українською та з української мови відкрис широкі можливості для з'ясування міри інтегрованості вітчизняних

наукових, художніх надбань у світовий інформаційний простір (автореферат, с. 1).

Об'єктом дослідження став «документний потік перекладів українською та з української мови» (далі – документний потік перекладів; дисертація, с. 5), а **предметом** – особливості процесів міжкультурної комунікації, які відображені в документному потоці перекладів рубіжних років ХХ–ХХІ ст. (с. 5), що відповідає заявленій темі роботи. Правильне бачення та сприйняття об'єкта студіювання, уміле вирізнення його предметної сфери вможливили адекватне окреслення мети й завдань дисертації. Метою дисертаційного дослідження для А.М. Зоряної стало проведення комплексного аналізу документного потоку перекладів як форми відображення міжкультурної комунікації (с. 4). На нашу думку, документний потік перекладів слід сприймати не лише як форму, але і як зміст, результат міжкультурних зв'язків, мовної взаємодії.

Завдання дослідження визначено чітко, викладено послідовно й аргументовано (с. 4–5). Проте відзначимо, що окремі позиції на рівні формулювання викликають сумнів. Наприклад, «дослідити переклад як вид документа та видання» (с. 4), оскільки переклад доволі умовно можна вважати окремими видом документа.

Хронологічні рамки дослідження обмежуються початком становлення і розвитку незалежної України – 1991 р. (нижня межа), і «переломними подіями» кінця 2013 – початку 2014 рр. (верхня межа), тобто часом, коли відбуваються зміни в українській дійсності, що вплинули на формування нових інформаційних потоків, зокрема документних потоків перекладів (с. 5). Розмірковуючи про хронологічні рамки дисертації, є сенс вказати на загальну тенденцію їх визначень із-поміж наукової спільноти, коли увага звертається винятково на політичні події, хоча мають місце й інші чинники.

Фактологічну базу дослідження документного потоку перекладів склали 714 позицій бібліографічних записів із бази даних ЮНЕСКО «Index Translationum», а також матеріали 18-ти статистичних збірників «Друк

України» Книжкової палати України імені Івана Федорова (с. 5). Утім зауважмо, що бажання дисертанта представити переклади окремим видом документа вимагає залучення до вивчення перекладів не лише наукових чи художніх творів, а, наприклад, нормативної, технічної, виробничо-експлуатаційної документації тощо. Тому хотілося б мати переконливіші пояснення критерію обмеження кола перекладів. До того ж є такі явища, як «прихований переклад», «багатомовне видання» тощо, котрі також залишилися поза увагою дослідника. Однак, уважаємо, претендуючи на загальність висновків стосовно перекладу як окремого виду документа, варто було б залучити їх до об'єктно-предметної сфери дослідження.

Наукову новизну дисертації визначає вивчення перекладів як засобу міжкультурної комунікації, а саме: з'ясування сутності й характерних рис документного потоку перекладів; термінологічне окреслення змісту понять «переклад», «документний потік перекладів»; дослідження й репрезентація за темою роботи бібліографічної бази даних ЮНЕСКО «Index Translationum» та статистичного збірника «Друк України», форми відображення міжкультурної комунікації; визначення ступеня представлення документного потоку перекладів на світовому на національному рівнях; уточнення перспективних напрямів роботи щодо реалізації проекту створення національної бази даних «Переклади України».

Практичне значення дисертації полягає в тому, що авторські висновки можуть стати у пригоді колегам при розробленні теоретичних засад книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, соціальних комунікацій, теорії документних потоків, теорії й історії культури та ін. А.М. Зоряна розвиває спеціальні методики дослідження, що вможливають комплексне вивчення документних потоків перекладів як соціокомунікаційного факту, процесу, явища. Суттєвим є й те, що систематизований фактичний матеріал і висновки дослідження ввійшли в програми дисциплін за фахом 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, а також

є перспективними для розроблення концепцій державних програм, спрямованих на розвиток і підтримку української культури, стратегії інформаційної, культурної та наукової інтеграції України й світовий простір (с. 8).

Грунтовність виконаної праці засвідчує *список друкованих джерел і літератури* (с. 180–217, 315 позицій), вільне володіння інформацією яких продемонстровано автором у тексті дисертації, авторефераті та публікаціях А.М. Зоряної.

Структура дисертації відповідає вимогам щодо праць цього жанру. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів із поділом на підрозділи, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури. Архітектоніку праці підпорядковано логіці авторської концепції розкриття теми.

У *вступі* (с. 3–9) обґрунтовано вибір теми, актуальність, визначено мету й завдання, об'єкт, предмет дослідження, окреслено хронологічні межі, висвітлено також стан розроблення теми, новизну, практичне значення дисертації, ступінь авторської апробації.

Перший розділ (с. 10–55) присвячено ретельному поясненню методологічних прийомів дослідження, представленню його історіографічної і джерельної бази. Висвітлення історіографічної бази дослідження сприяє репрезентації опрацьованих джерел, які склали підґрунтя наявним працям, розкриттю рівня розробленості теми, визначенню присутніх / відсутніх сюжетних ліній тощо. Відзначимо, що в окремих випадках бажано було б удатися не лише до констативних положень, а до більш розгорнутого аналітико-синтетичного представлення здобутків колег. Позитивною рисою цієї частини розділу стало намагання автора охопити праці не лише вузькоспеціалізовані, а й ті, що склали для роботи загальне філософське підґрунтя. Цілком слушно А.М. Зоряна наголошує на обмеженості наукових пошуків, пов'язаних із вивченням документних потоків, у документознавстві (с. 32–33). Зауважимо на недоцільності застосування у цьому розділі

неоднозначної термінології, як-от «комуністична країна», «капіталістична країна», що має виразне політичне забарвлення (с. 20).

За тим слідує представлення джерельної бази дослідження, у першу чергу тих джерел, котрі вперше вивчаються як носії інформації й засоби комунікації, проводиться їх класифікація (хоча і з порушенням в окремих місцях чіткої ознакрової диференціації), визначаються особливості форми і змісту, середовище виникнення й побутування, специфіка використання та, безперечно, засвідчується міра їх «причетності» до проведених студій. І, нарешті, цілком логічним завершенням цієї частини дисертації слугує обґрунтування методології – філософської, світоглядної основи роботи, методів і методики; системи принципів, логічних прийомів, застосовуваних дослідником у пізнавальному процесі, яка має узгоджуватися не тільки з метою і завданнями роботи, але й особливостями історичних джерел тощо. Запропонована А.М. Зоряною схема розкриття основних положень розділу відповідає формально-логічній супідрядності його частин.

Вивчаючи *історіографічну базу* (підрозділ 1.1, с. 10–39), залучену А.М. Зоряною при написанні роботи, відзначимо вільне оперування працями зарубіжних і вітчизняних дослідників, критичне осмислення побутуючих поглядів на форму, зміст перекладів загалом, і зокрема, продукту інформаційної діяльності. З огляду на рівень розроблення питання, безперечно, праця А.М. Зоряної є новаторською в науці, прикладом науково-практичного зміщення дослідницької уваги на конкретні дослідні напрями у більш ширшому, документознавчому, соціокомунікаційному контексті, що виявилось перспективним і знайшло втілення не лише в дисертаційному дослідженні, але і в публікаціях дисертанта, що презентують основні її положення та виходять за рамки теми, оскільки подаються в ширшому контексті.

Джерельна база дослідження забезпечила вірогідність висновків. Неактуалізована інформація джерельної бази, у більшості випадків уперше залучена дисертанткою до наукового обігу, надає вагомості положенням.

Володіючи методами наукової евристики, А.М. Зоряній вдалося наповнити джерельну базу вартісними для розкриття теми документами. Їх склад переважно однорідного змісту, що в окремих місцях породжує однобічність висновків. Звичайно, при цьому варто також було вдатися до класифікації джерел, що додатково продемонструвало б рівень фахової компетенції здобувача.

Говорячи про *методологічну базу дисертації* (підрозділ 1.2, с. 27–39) варто позитивно поцінувати прагнення А.М. Зоряної залучити якнайширший інструментальний арсенал задля об'єктивізації знань про об'єкт і предмет дослідження. Враховуючи міждисциплінарний характер теми, автор оперує методами різного порядку і призначення. Текст дисертації – авторські роздуми й оприсутнення у ньому проінтерпретованих джерел, указує на активне послуговування дисертантом методами емпіричного, емпірично-теоретичного рівнів – спостереження, описування, вимірювання, аналізу, синтезу та теоретичного – генетичний, типологічний, системний, структурний, функційний, аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний методи, методи сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного й історичного, абстрагування. Особливою шанною в автора користується статистичний метод. Застосування цих та інших методів відбувається за умов дотримання вихідних принципів методології дослідження. Серед них – принципи історизму, об'єктивності, всебічності та цілісності (с. 53–54). Різномплановий науково-методичний арсенал забезпечив достовірність висновків, котрі відповідають меті і завданням дослідженням. На нашу думку, збагачення методологічного апарату статистичними, зокрема бібліометричними методами, стало винятково доречним, оскільки з-поміж завдань дисертації зустрічаємо комплексне вивчення документного потоку перекладів, реконструювання загального корпусу відповідних публікацій (с. 5), що само по собі передбачає їх залучення. Представлення кількісної інформації в дисертації увиразнило окремі твердження автора, а відповідні додатки суттєво розширили її текстову частину.

Другий розділ дисертації присвячено доведенню справедливості авторського твердження про переклад як окремий вид документа та з'ясуванню місця документного потоку перекладів у системі документної комунікації (с. 56–112). Апелюючи до нормативно-правових актів, праць фахівців перекладознавства, автор намагається дослідити еволюцію визначення поняття «переклад», його співвідношення з термінами «документ», «видання». У результаті здійсненого аналізу автор приходиться до висновку про «відмінну» ознаку перекладу як документа й видання, що полягає в фіксації «повідомлення мовою перекладу через попереднє цілеспрямоване декодування та передання мовної системи оригіналу знаками цільової мовної системи» (с. 73). Переклад тлумачиться автором як «єдність інформації (повідомлення), попередньо декодованої й переданої з однієї мовної системи знаками іншої, та матеріального носія, що призначені для передачі й поширення у часі і просторі» (с. 73). Посилаючись на класифікаційну схему документів Г. М. Швецової-Водки, А.М. Зоряною охарактеризовано матеріальну, інформаційну, знакову складові перекладу (с. 74), що нагадує за змістом класифікацію видань, тобто лише окремого виду документів, а не їх загалом.

Особливу увагу приділено визначенню статусу первинності / вторинності, авторському праву, функціям перекладу. Дисертант наполягає на тому, що переклад є окремим видом документа, проте подекуди заперечує власну категоричність вживанням розрізненого ставлення до перекладу *та* документа. Очевидно, йдеться про сумнівність однозначного ставлення до перекладу як окремого виду документа, навіть якщо брати до уваги момент кодування / декодування інформації, його специфіку.

Вивчаючи функції перекладу, А.М. Зоряна вказує на комунікаційну як *головну*, та пізнавальну, культурну, регулятивну, освітню, виховну функції як *загальні*. Утім для будь-якого виду документа головною функцією є збереження та передача інформації в часі і просторі, а загальними – інформаційна, комунікаційна та кумулятивна. Стосовно окреслення

загальних функцій перекладу, визнаємо, не всі із зазначених можна сприймати беззастережно такими.

У підрозділі 2.2 «Документний потік перекладів у системі документної комунікації» (с. 85–110) зроблено спробу розкрити теоретичні засади документного потоку перекладів та його функціонування в документально-комунікаційній системі (ДКС). Оперуючи теорією «життєвого циклу документів», А.М. Зоряна екстраполює основні її положення на документний потік перекладів. Результати осмислення комунікаційного руху перекладів, утворення документного потоку перекладів, візуально зображено в схемі (Додаток А, с. 218), виконаного в унісон концепціям ДКС А.В. Соколова, поетапного створення та редакторського опрацювання перекладу М.С. Зарицького, міжкультурної комунікативної стратегії Т.В. Горощенко. Зазначимо, що застосування тут терміну «ідеальна сфера» ДКС нам видається не зовсім коректним, бо постає питання про його генезу від поняття «ідея» чи «ідеал».

А.М. Зоряна прагне визначити сутність та особливості документного потоку перекладів. Автор стверджує, що потік представляє собою складну систему – сукупність розподілених у часі й просторі перекладів, які рухаються комунікаційними каналами від створювачів і виробників (комунікантів) до користувачів (реципієнтів) із метою забезпечення міжмовної комунікації. На основі аналізу сформульовано поняття «документний потік перекладів», «документний переклад українською та з української мови».

Позитивним моментом є прагнення репрезентувати об'єкт дослідження на тлі багатоаспектного вимірювання перекладів як соціокомунікаційного явища. Структура, обсяг, теми зростання – основні параметри вивчення документного потоку перекладів, які структуруються за змістовими та формальними ознаками. До змістових ознак структурування А.М. Зоряна зараховує тематичну та типологічну, а формальних – хронологічну, мовну, видову, авторську, належність перекладачеві, видавничу, географічну.

Відповідно до цього подано розгорнутий аналіз документного потоку перекладу в ДСК. І хоча не всі ознаки однаково беззастережно можна зарахувати до змістових чи формальних, бо мова, на нашу думку, має симбіотичний характер.

Третій розділ присвячено відображенню структури документного потоку перекладів українською та з української мови в контексті міжкультурної комунікації (с. 113–174). Текст розділу розпадається на три підрозділи, що висвітлюють бібліометричні показники документного потоку перекладів (с. 113–145), статистичні дані збірника Книжкової палати України «Друк України» (с. 145–158), форми відображення міжкультурної комунікації в документному потокові перекладів (с. 158–170). Фактично ми маємо статистичний аналіз видань за формально-кількісними та якісними ознаками. А.М. Зоряна демонструє обізнаність із основними засадами наукометрії, бібліометрії, широко використовує графіки, діаграми, синхрограми, таблиці, легко і вдало екстраполюючи їх на об'єкт дослідження.

Студіювання перекладів відбувається в контексті міжкультурної комунікації, стисло фіксуючи status quo в потоці мовної структури, тематичної, типологічної, видової, авторської, видавничої, географічної, детально відтворюючи здобутки конкретних авторів, видань, видавництва і справедливо наголошуючи на необхідності розроблюваної тематики в сучасних умовах. Багато відкриттів вдалося б зробити, розгорнувши вивчення перекладів, не обмеживши їх виданнями. Доцільно було б врахувати традиції ставлення до перекладу в країні з тривалою історією залежного існування, мультикультуральності, багатоетнічності тощо. Привабливим моментом є спроба перевірити гіпотезу Дж. Гейлбронна щодо моделі «ядро – периферія» у структурі світової системи перекладів, яка характеризується зворотною залежністю між позицією (місцем) мови й різноманітністю перекладів – асиметрією їх руху в напрямку від центру до периферії.

Розглядаючи детально процеси міжкультурної комунікації в документному потоці перекладів із посиланням на дані «Index Translationum» та офіційну статистику Книжкової палати України, дисертант робить висновок про місце перекладів на світовому й національному рівні, обмежуючись при цьому лише результатами друку. Проте бажання уникнути вичерпності теми є слушним, оскільки запрошує до наукового діалогу фахівців і робить напрям перспективним. Так само пропонуємо відмовитися від твердження про існування «комунікації між культурами, для якої притаманний односторонній зв'язок» (автореферат, с. 11). Вважаємо, навіть якщо йдеться про відсутність очікування зворотного зв'язку, створюване комунікантом повідомлення завжди спричинене потребами, бажанням продуцента, або ж важливістю формування певного споживчого інтересу, думки в реципієнта.

Водночас дисертація не позбавлена ще деяких недоліків. У тексті трапляються росіянізми, стилістично нерегульовані, неокочирні мовні звороти, технічні описки, подекуди неправильна транслітерація прізвищ іншомовного походження тощо.

Висновки дисертації (с. 174–179) логічно завершують виклад, концентруючи відповіді на вузлові проблеми дослідження, що засвідчує дослідницькі здібності А.М. Зоряна й демонструє здатність до самостійних студій. Суттєвим доповненням до дисертації вважаємо наявність додаткової частини, що засвідчують ґрунтовне ставлення дослідника до необхідності об'єктивного розкриття теми (с. 218–281).

В **авторефераті** (обсяг – 20 с.), **17 публікаціях**, із них – у 7 наукових фахових виданнях (у т.ч. у тих із них, що індексуються в міжнародних наукометричних базах даних), 10 статтях, тезах у збірниках конференцій, семінарів відображено на належному рівні основний зміст роботи.

Проте вказане не впливає на **загальну позитивну оцінку дослідження**. За актуальністю, постановкою мети і завдань, джерельною базою, новизною, практичною значимістю, аргументованістю висновків робота відповідає

нормативним вимогам щодо кандидатських дисертацій, а *Антоніна Михайлівна Зоряна*, безперечно, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.02 – документознавство, архівознавство.

Доктор історичних наук, професор,
 професор кафедри інформаційної, бібліотечної
 та архівної справи
 Київського національного університету
 культури і мистецтв

В.В. Бездрабко

В.В. Бездрабко

